

زمینه‌یابی تعیین حداقل سن کسب قدرت کنترل و به کارگیری هیجانان برای حل مشکلات در جوانان ایرانی (مبنای پیشنهادی برای تعیین سن مسؤولیت کیفری)

علیرضا محقق هرچقان* - دکتر سید مهدی صابری**

*کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی
**متخصص روان پزشکی، استادیار مرکز تحقیقات سازمان پزشکی قانونی

چکیده

زمینه و هدف: در قانون مجازات اسلامی رسیدن به سن بلوغ به عنوان شرط سنی مسؤولیت کیفری تعیین گردیده است. این مطالعه با هدف زمینه‌یابی تعیین حداقل سن لازم برای کسب توانایی کنترل و به کارگیری هیجانان به عنوان مبنای پیشنهادی برای تعیین مسؤولیت کیفری با استفاده از مؤلفه‌های هوش هیجانی انجام شده است.

روش بررسی: در یک تحقیق میدانی از نوع زمینه‌یابی و پایلوت مؤلفه‌های هوش هیجانی افراد سنین ۱۶ تا ۲۵ ساله در سه منطقه کشور با استفاده از آزمون ۹۰ سؤالی هوش هیجانی بار-ان، بررسی گردید. تعداد نمونه‌ها ۴۲۰ (در هر منطقه ۱۴۰ نمونه) و به تعداد مساوی افراد مذکر و مؤنث بودند. اطلاعات بدست آمده از پژوهش با آزمون‌های آمار استنباطی (آزمون همبستگی پیرسون Correlation Pearson و آزمون ناپارامتری کولموگوروف-اسمیرنوف (Kolmogorov - Smirnov)) و استفاده از نرم افزار SPSS-15، تجزیه و تحلیل گردید.

یافته‌ها: بر اساس نتایج این پژوهش حداقل سنی که فرد از توانایی‌های حل مسأله، تحمل فشار، خودآگاهی هیجانی، واقع‌گرایی، عزت نفس، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و کنترل تکانش برخوردار شده است، در افراد مذکر ۲۱ سالگی و در افراد مؤنث ۱۸ سالگی می‌باشد. به عبارت دیگر جوانان در این سنین از قابلیت‌های کنترل و به کارگیری هیجانان برخوردار می‌شوند.

نتیجه‌گیری: به نظر می‌رسد نوجوانان ایرانی در زمان بلوغ هنوز از توانایی‌های روانی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی برای اجتناب از رفتار مجرمانه برخوردار نیستند. نتایج این مطالعه ضرورت مطالعات کامل‌تر برای تعیین سن مسؤولیت کیفری افراد را با تأکید بر مؤلفه‌های هوش هیجانی پیشنهاد می‌نماید.

واژگان کلیدی: هوش هیجانی، مسؤولیت کیفری، سن بلوغ

تأیید مقاله: ۱۳۹۰/۷/۱۹

وصول مقاله: ۱۳۹۰/۳/۲۱

نویسنده پاسخگو: تهران، خیابان بهشت، اداره کل پزشکی قانونی استان تهران، saberi_md@yahoo.com

مقدمه

توانایی تمیز و تشخیص را به دست آورده که ماهیت اعمال مجرمانه و لزوم مجازات این‌گونه اعمال را می‌داند (۲). در قوانین جزایی فرض قانونی این است که همه افراد در سن معینی دارای رشد جسمی و عقلی شده و قوه تمیز و تشخیص اعمال خود را دارند. قانون‌گذاران مختلف سن بلوغ قانونی و احراز مسؤولیت جزایی را به طرق متفاوتی تعیین کردند. در قوانین کشورهای مختلف سن بلوغ بین ۱۴ و ۲۱ سال متغیر است ولی اکثر کشورها ۱۸ سال را سن بلوغ جهت آغاز مسؤولیت کیفری می‌دانند (۳). مجامع بین‌المللی و مستقل تأکید دارند که

مسؤولیت کیفری عبارت است از توانایی شخص به پاسخ‌گویی نسبت به عمل مجرمانه‌ی خود. هدف اصلی مسؤولیت کیفری در برابر کیفرهای قانونی نظم اجتماع و مصلحت عمومی است، حال آن که در مجازات‌های انتقامی هدف اصلی کام‌روایی شخص است (۱).

موضوع سن مسؤولیت کیفری از موارد بسیار مهم در رسیدگی‌های قضایی است که منظور از آن پایین‌ترین سنی است که فرد به اندازه‌ای

بلوغ شرعی را تعریف کند یا برای درک یا یافتن این تعریف، به طور صریح به قانون دیگری ارجاع داده باشد. اما در قانون مدنی و ماده ۱۲۱۰ اصلاحی آن در ۱۳۷۰/۸/۱۴ قانون‌گذار در متنی خارج از قانون جزایی، بلوغ شرعی را برای دختران نه سال تمام قمری و برای پسران پانزده سال تمام قمری تعیین کرده است. بنابراین، دختران زیر نه سال و پسران زیر پانزده سال قمری طفل به شمار رفته، مشمول ماده ۴۹ قانون مجازات اسلامی خواهند بود. بدین سان، نگرش فقهی حاکم بر حقوق کیفری کنونی ایران، بالیدگی جسمانی اطفال یعنی معیار شرعی بلوغ را به منظور پاسخگو شدن و پاسخگو بودن اطفال و نوجوانان در قلمرو کیفری، مبنای مسؤولیت کیفری اطفال قرار داده است که با معیار حقوقی ملحوظ در قانون تشکیل دادگاه اطفال بزهکار ۱۳۳۸ و کنوانسیون بین المللی حقوق کودک متفاوت است. همچنین تعیین حدسنی بلوغ بین فقهای امامیه و عامه اختلاف نظر است (۸). نگاهی به سن کیفری تعیین شده در ممالک دیگر نیز نشانه این تفاوت به گونه‌ای دیگر است. به عنوان مثال سن مسؤولیت کیفری در استرالیا، قبرس، غنا و هنگ کنگ ۷ سال و در کشورهای بلژیک، مکزیک، گواتمالا و آفریقای جنوبی ۱۸ سال تعیین شده است (۹).

باید خاطر نشان کرد که در کشور آمریکا، سن رشد جزایی در هر ایالت با ایالت دیگر متفاوت و از ۱۴ تا ۱۹ سال متغیر است. از طرفی سن تعیین شده برای مسؤولیت کیفری هرگز به خودی خود نشانگر نحوه رفتار با کودکی که مرتکب خلاف شده، نیست. مثلاً در اسکاتلند که سن مسؤولیت کیفری در میان پایین‌ترین موارد مورد بررسی (یعنی ۸ سال) قرار دارد سیستم تصاعدی حضور اطفال در محاکم به نحوی طراحی شده که از احضار تمامی نوجوانان زیر ۱۶ سال به محاکم رسمی قضایی، مگر در مورد جرایم بسیار سنگین، اجتناب ورزند. برعکس در رومانی که سن مسؤولیت کیفری از ۱۴ سالگی آغاز می‌گردد کودکی که به آن سن رسیده باشد عملاً به دادگاه آورده شده و ممکن است مانند بزرگسالان برای جرایم مشابه محکوم به حبس شود یا در گواتمالا که سن مسؤولیت کیفری ۱۸ سال است این امکان وجود دارد که متخلفین زیر ۱۸ سال به دوره‌های طولانی اقامت در مؤسسات اجتماعی-آموزشی محکوم شوند. نتیجه این که سن مسؤولیت کیفری به خودی خود نمایانگر اتخاذ دیدگاهی مبتنی بر بازپروری یا برعکس گرایش به سرکوب‌گری از سوی مقامات قضایی تلقی نمی‌شود (۹).

دشواری‌های زیادی در راه تعیین سن رشد روانی و به تبع آن رشد جزایی وجود دارد. روان‌پزشکان معیار کافی و کاملی برای این ارزیابی را در اختیار ندارند. علاوه بر این گاهی دیدگاه‌های متناقضی درباره رابطه سن و مسؤولیت کیفری وجود دارد که موضوع را پیچیده‌تر کرده است. به عنوان مثال برخی معتقدند سن موضوعی است که برای دادگاه‌ها مهم است تا مشکلات خود را در رسیدگی‌های قضایی حل کنند و این باعث شده تا تمرکز ما بر روی توانایی بچه‌ها در فهم مفهوم جرم و احساس گناه ناشی از آن باشد (۱۰). در قوانین ما نیز ملاک و معیار

«سن مسؤولیت پذیری کیفری» باید در قانون هر کشور تعریف گردد، و دیگر این که برای تعیین این سن باید بلوغ عقلی، هیجانی و روانی فرد مورد توجه قرار گیرد، سوم این که به رابطه نزدیک مسؤولیت‌پذیری کیفری و حقوق اجتماعی فرد نیز توجه شود و چهارم این که سن فوق نباید بر اساس بلوغ جسمی و نیز بر اساس شدت جرم تعریف گردد. در تمام قوانین کیفری سن مسؤولیت کیفری به روشنی و یا با مثال‌ها و آمارها تعیین شده است، اما به نظر می‌رسد هر کشور بنا به مقتضیات اقلیمی و فرهنگی به این امر پرداخته و تفاوت‌های موجود در دامنه سنی تعیین شده نیز به همین دلیل است.

از دیدگاه تاریخی در سال ۹۴۰ میلادی (قرن دهم) قانونی از سوی پادشاه انگلستان وضع شد که مطابق با آن قانون، اطفالی که کمتر از ۱۵ سال سن داشتند از مجازات معاف بودند و کیفر سبک‌تری برای آنان مقرر شده بود. در قرن ۱۳ میلادی در فرانسه خردسالان تا ده سال غیرمسؤول شناخته می‌شدند و کیفر اطفال ده الی چهارده ساله را پرداخت غرامت و تنبیه جسمانی و شلاق تشکیل می‌داد. هم‌چنین نسبت به تفکیک زندان اطفال و نوجوانان از بزرگسالان تأکید شده بود (۴).

با شروع سده هجدهم میلادی در سال ۱۷۰۳ تحت تأثیر نظرات مبیون کشیش راهب فرانسوی و به دستور پاپ کلمان یازدهم، زندان تربیتی (دارالتأدیب) مخصوص جوانان به نام سن میشل در شهر روم (کشور ایتالیا) ساخته شد. در نتیجه تحولات پدید آمده در اواخر قرن هجدهم میلادی اطفال و جوانان بزهکار اصولاً در دارالتأدیب‌های موجود نگهداری شده و تحت اقدامات درمانی قرار می‌گرفتند (۵).

قانون جزای دوره‌ی انقلاب فرانسه در سال ۱۷۹۱ سن کیفری را ۱۶ سال تعیین نمود و وجود یا عدم وجود قوه تمیز را در تعیین نوع مجازات مؤثر دانست. بنابراین افرادی که سن آنان از ۱۶ سال تجاوز می‌نمود دارای مسؤولیت کیفری کامل و مستحق مجازات‌های پیش‌بینی شده در قانون بودند (۶).

قانون مجازات عمومی ایران مصوب دی ماه ۱۳۰۴، تحت تأثیر قانون جزای عمومی فرانسه با الهام از مقررات شرع مقدس اسلام، اطفال را به سه دسته تقسیم نموده بود. ماده‌ی ۳۶ قانون مجازات عمومی، در مورد اطفال بالغ که سن آنها بیش از پانزده سال تمام است ولی به ۱۸ سال تمام نرسیده‌اند می‌گوید: «شخص بالغ که سن آنها بیش از پانزده سال تمام بوده ولی به ۱۸ سال نرسیده‌اند هرگاه مرتکب جنایتی شوند مجازات آنها حبس در دارالتأدیب است در مدتی که زاید بر پنج سال نخواهد بود و اگر مرتکب جنحه شوند مجازات ایشان کمتر از نصف حداقل و زیادتر از نصف حد اعلا‌ی مجازات مرتکب همان جنحه خواهد بود (۷).

ماده ۴۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۶ بدون ارائه تعریفی از طفل در همان قانون یا قوانین کیفری دیگری، طفل را در تبصره ۱ خود، کسی دانسته است که به حد «بلوغ شرعی» نرسیده باشد، بدون آن که در همین تبصره یا تبصره مستقلی ذیل همین ماده،

بررسی و آنالیز قرار گرفت. آزمون ۹۰ سؤالی هوش هیجانی توسط بار-ان^۱ بر روی ۸۳۳۱ نفر از ۶ کشور (آرژانتین، آلمان، هند، نیجریه، آمریکای شمالی و آفریقای جنوبی) اجرا و هنجاریابی گردید. نتایج حاصل از هنجاریابی نشان داد که آزمون از حد مناسبی از اعتبار و روایی برخوردار است (۱۳).

پاسخ‌های آزمون نیز بر روی یک مقیاس ۵ درجه‌ای در طیف لیکرت (کاملاً موافقم، موافقم، تا حدودی مخالفم و کاملاً مخالفم) تنظیم شده است. مقیاس‌های آزمون عبارتند از: «خودآگاهی هیجانی»، «خود ابرازی»، «عزت نفس»، «خود شکوفایی»، «استقلال»، «همدلی»، «مسئولیت‌پذیری اجتماعی»، «روابط بین فردی»، «واقع‌گرایی»، «انعطاف‌پذیری»، «حل مسأله»، «تحمل فشار روانی»، «کنترل تکانش»، «خوش بینی» و «شادمانی».

با توجه به نامحدود بودن جامعه آماری این تحقیق و وجود سؤالات دو یا چند ارزشی در پرسشنامه از فرمول زیر جهت تخمین اندازه نمونه (حجم نمونه) استفاده گردید:

$$n = \frac{z^2 \cdot \frac{\alpha}{2} \cdot P \cdot (1 - P)}{d^2}$$

Z = مقدار متغیر نرمال واحد متناظر با سطح اطمینان ۱-α

P = برآورد نسبت صفت متغیر

d = خطای دقت برآورد

با توجه به فرمول فوق تعداد نمونه مورد نیاز ۴۱۰ نفر بود که با توجه به ده رده سنی (از ۱۶ تا ۲۵ سال) در هر شهر ۷ مورد مذکر و ۷ مورد مؤنث مورد آزمون قرار گرفتند که تعداد نمونه‌ها به این ترتیب به ۴۲۰ مورد رسید. معیار ورود به مطالعه دانش‌آموزان ۱۶ تا ۱۸ ساله و دانشجویان ۱۹ تا ۲۵ ساله مشغول تحصیل در دبیرستان‌ها و دانشگاه‌ها بودند. آزمودنی‌ها به طور تصادفی انتخاب شدند. مدیر دبیرستان یا دانشکده از هر گروه سنی مورد نظر پژوهشگر تعداد ۷ نفر از دانش‌آموزان و دانشجویان بومی را به صورت تصادفی انتخاب و معرفی می‌نمود. رشته تحصیلی و نمره معدل برای انتخاب آزمودنی‌ها مورد نظر نبود. افرادی که مایل به همکاری نبودند کنار گذاشته شدند. پرسشنامه‌های آزمون توسط پژوهشگر در تهران و بندرعباس و توسط همکار پژوهشی او در تبریز بین آزمودنی‌ها توزیع گردید. برای به حداقل رساندن موانع اخلاقی هدف تحقیق برای آزمودنی‌ها به روشنی مطرح و رضایت آنان برای شرکت در تحقیق جلب گردید. همچنین اسامی و مشخصات آنها نیز محرمانه نزد پژوهشگر بایگانی شد. مؤلفه‌های مرتبط با مسئولیت‌پذیری و حل تعارض با آزمون‌های آمار استنباطی آزمون همبستگی پیرسون و آزمون ناپارامتری کولموگروف-اسمیرنوف (۱۵) و استفاده از نرم‌افزار SPSS ویرایش ۱۵ تجزیه و تحلیل گردید.

1 - Bar-On

اثبات‌شده‌ای برای تشخیص توان تصمیم‌گیری در امور مالی و تفکیک نفع و ضرر که در ماده ۱۲۰۸ قانون مدنی به نوعی به آن اشاره شده است وجود ندارد. چنانچه این مفاهیم را در عرف مورد بررسی قرار دهیم (آن‌گونه که در دادگاه‌ها با این مقوله برخورد می‌شود)، چندان نیازی به ملاک‌های غیر قابل انعطاف احساس نمی‌شود. بدیهی است ارزیابی شتاب‌زده یک نوجوان که هنوز به سن ۱۸ سال تمام نرسیده نمی‌تواند مبنای یک تصمیم‌گیری حیاتی قرار گیرد.

سال‌ها تصور می‌شد که هوش افراد (IQ) موفقیت آنان را در زندگی تعیین می‌کند. مدارس برای ثبت‌نام دانش‌آموزان در برنامه‌های مختلف و همچنین شرکت‌ها و کارفرمایان برای انتخاب افراد از آزمون‌های هوشی استفاده می‌کردند. ولی در ده سال اخیر محققان دریافته‌اند که «IQ» تنها شاخص موفقیت افراد نیست. اکنون توجه به سمت هوش هیجانی «EQ» است که به عنوان شاخص دیگر موفقیت افراد محسوب می‌شود.

هوش هیجانی نوع دیگر از انواع هوش است و شامل درک احساسات خود برای تصمیم‌گیری مناسب در زندگی است. «EQ» توانایی کنترل حالت‌های اضطراب‌آور و کنترل واکنش‌هاست. این به معنی پراگیزه و امیدوار بودن به کار و رسیدن به اهداف است. به طور کلی EQ یک مهارت اجتماعی است و شامل همکاری با سایر مردم کاربرد احساسات در روابط و توانایی رهبری سایر افراد می‌باشد (۱۱). هر چند برخی معتقدند هوش هیجانی با افزایش سن ارتقاء می‌یابد اما تحقیقات نشان داده که این موضوع صرفاً در بعضی مؤلفه‌ها و آن هم با ارتباط بسیار ضعیف است (۱۲).

روش بررسی

این یک تحقیق میدانی از نوع زمینه‌یاب و پایلوت است که با هدف بررسی مؤلفه‌های هوش هیجانی که مؤثر در مسؤولیت‌گیری هستند در افراد سنین ۱۶ تا ۲۵ ساله در قالب سه وضعیت آب و هوای معتدل، گرم و خشک و بیابانی و سرد و کوهستانی با جامعه آماری ۴۲۰ نمونه در سه منطقه هر کدام ۱۴۰ نمونه، به تعداد مساوی افراد مذکر و مؤنث، انجام شده است. در اولین گام این تحقیق با توجه به نبود سوابق مشابه در مطالعات پیشین با استفاده از روش Delphi و طراحی پرسشنامه درباره مؤلفه‌های هوش هیجانی مؤثر در مسؤولیت‌گیری از گروهی از صاحب‌نظران جرم‌شناسی و روان‌پزشکی نظرخواهی شد. روش دلفی فرایندی ساختار یافته برای جمع‌آوری و طبقه‌بندی دانش موجود در نزد گروهی از کارشناسان و خبرگان است که از طریق توزیع پرسشنامه‌هایی در بین این افراد و بازخورد کنترل شده پاسخ‌ها و نظرات دریافتی صورت می‌گیرد (۱۴). پس از جمع‌آوری پاسخ‌های خبرگان، هفت مؤلفه (حل مسأله، تحمل فشار، خودآگاهی هیجانی، واقع‌گرایی، عزت نفس، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و کنترل تکانش) مورد توافق کلی قرار گرفت. لذا در این مطالعه هفت مؤلفه فوق مورد

یافته‌ها

در افراد مؤنث در سن ۱۸ سال بود. در شهر تبریز بالاترین میانگین در افراد مذکر در سن ۲۲ سال و در افراد مؤنث در سن ۲۱ سال به دست آمد. به عبارت دیگر این حداقل سن برای توانایی سنجش و هماهنگی بین چیزی که به طور هیجانی تجربه شده و چیزی که به طور واقعی وجود دارد شناخته می‌شود.

میانگین و انحراف معیار نمونه سه شهر مورد مطالعه برحسب سن در بعد عزت نفس، بعد کنترل تکانش و در بعد مسؤلیت‌پذیری نیز بررسی شد.

جدول ۳ نشان‌دهنده میانگین و انحراف معیار نمونه سه شهر برحسب سن در نمره کل ابعاد انتخاب شده هوش هیجانی است. جداول فوق نشان می‌دهد که بالاترین میانگین در افراد مذکر شهر تهران در سن ۱۹ سال و در افراد مؤنث در سن ۱۸ سال، در بندرعباس در افراد مذکر در سن ۲۴ سال و در افراد مؤنث در سن ۲۵ سال، و در شهر تبریز بالاترین میانگین در افراد مذکر در سن ۱۹ سال و در افراد مؤنث در سن ۱۷ سال مشاهده می‌شود. به عبارت دیگر این حداقل سنی است که فرد از نظر اجتماعی رشد یافته و از توانایی‌های حل مسأله، تحمل فشار، خودآگاهی هیجانی، واقع‌گرایی، عزت نفس و کنترل تکانش برخوردار می‌گردد.

جدول ۴ نتایج را در ارتباط با کنترل تکانش نشان می‌دهد. یافته‌های فوق نشان می‌دهند که با توجه به میانگین کل در هر دو جنس و ابعاد بررسی شده هوش هیجانی، افراد مذکر در سن ۲۱ سال و افراد مؤنث در سن ۱۸ سال از نظر اجتماعی رشد یافته و از توانایی‌های حل مسأله، تحمل فشار، خودآگاهی هیجانی، واقع‌گرایی، عزت نفس، کنترل تکانش برخوردار می‌شوند.

بحث و نتیجه‌گیری

نظر به این که در قوانین کیفری فرض قانونی این است که همه افراد در سن معینی رشد جسمی و عقلی و توانایی تمیز و تشخیص

در شهر تهران در بعد حل مسأله، بالاترین میانگین در بین گروه‌های سنی مورد تحقیق، در افراد مؤنث و مذکر مربوط به سن ۲۲ سال است. به عبارت دیگر در این سن افراد توانایی تشخیص مشکلات و حل مؤثر آنها را به دست می‌آورند (جدول ۱). در نمونه‌های شهر بندرعباس بالاترین میانگین در افراد مذکر در سن ۲۳ سال و در افراد مؤنث در سن ۱۶ سال مشاهده می‌شود.

جدول ۲ نشان می‌دهد که در آزمودنی‌های شهر تبریز بالاترین میانگین در بین گروه‌های سنی مورد تحقیق در افراد مذکر در سن ۲۳ سال و در افراد مؤنث در سن ۱۶ سال مشاهده می‌شود.

میانگین و انحراف معیار نمونه شهرهای تهران، تبریز و بندرعباس برحسب سن در بعد تحمل فشار به همین صورت مورد بررسی قرار گرفت. در شهر تهران بالاترین میانگین در افراد مذکر در سن ۱۹ سال و در افراد مؤنث بالاترین میانگین در سن ۲۲ سال، در شهر بندرعباس در افراد مذکر در سن ۲۵ سال و در افراد مؤنث در سن ۱۶ سال و در شهر تبریز بالاترین میانگین در افراد مذکر در سن ۲۰ سال و در افراد مؤنث در سن ۲۵ سال به دست آمد.

همچنین در بعد خودآگاهی هیجانی در آزمودنی‌های شهر تهران بالاترین میانگین در افراد مذکر در سن ۲۵ سال و در افراد مؤنث در سن ۲۲ سال، در شهر بندرعباس در سن ۲۴ سال و در افراد مؤنث در سن ۲۵ سال و در شهر تبریز بالاترین میانگین در افراد مذکر در سن ۱۸ سال و در افراد مؤنث در سن ۲۱ سال به دست آمد. به عبارت دیگر این حداقل سن برای توانایی آگاه بودن و فهم احساسات خود به شمار می‌رود.

در این تحقیق میانگین و انحراف معیار نمونه‌ها برحسب سن در بعد واقع‌گرایی بررسی شد. در آزمودنی‌های شهر تهران بالاترین میانگین در بعد واقع‌گرایی در افراد مذکر و مؤنث در سن ۲۵ سال بود. در شهر بندرعباس بالاترین میانگین در افراد مذکر در سن ۲۵ سال و

جدول ۱- میانگین و انحراف معیار نمونه در بعد حل مسأله آزمودنیها برحسب سن در ۳ شهر تهران، بندرعباس و تبریز

ابعاد هوش هیجانی	تهران		بندرعباس		تبریز	
	میانگین	انحراف معیار	سطح معناداری	انحراف معیار	سطح معناداری	انحراف معیار
حل مسأله	۲۲/۰۹	۲/۸۷۰	۰/۲۱۴	۳/۱۹۱	۲۱/۸۴	۰/۰۷۸
تحمل فشار	۱۸/۶۴	۴/۲۳۵	۰/۳۶۶	۳/۲۷۸	۱۸/۰۶	۰/۰۳۵
خودآگاهی هیجانی	۲۰/۲۰	۳/۴۵۰	۰/۴۵۶	۳/۵۴۹	۱۹/۳۲	۰/۲۸۱
واقع‌گرایی	۱۸/۷۱	۳/۵۶۱	۰/۲۰۰	۳/۳۳۰	۱۷/۶۱	۰/۱۱۷
عزت نفس	۲۲/۷۶	۳/۸۵۵	۰/۱۵۳	۳/۵۸۷	۲۱/۴۶	۰/۰۶۳
کنترل تکانش	۱۶/۸۹	۵/۲۹۳	۰/۴۲۶	۴/۴۷۴	۱۷/۰۰	۰/۱۱۴
مسؤلیت‌پذیری	۲۴/۶۳	۳/۴۵۴	۰/۰۸۴	۳/۲۷۷	۲۳/۸۸	۰/۰۶۷

جدول ۲- میانگین و انحراف معیار نمونه در بعد حل مسأله آزمودنی‌ها برحسب سن در سه شهر تهران، بندرعباس و تبریز

تبریز			بندر عباس			تهران		
انحراف معیار	میانگین	سن به سال	انحراف معیار	میانگین	سن به سال	انحراف معیار	میانگین	سن به سال
۲/۱۹۳	۲۳/۱۴	۱۶	۳/۹۰۴	۲۱/۷۱	۱۶	۱/۵۲۸	۲۲	۱۶
۴	۲۱	۱۷	۶/۰۲۴	۲۲/۵۷	۱۷	۱/۹۰۲	۲۰/۵۷	۱۷
۱/۹۰۲	۲۰/۵۷	۱۸	۲/۱۹۳	۲۲/۱۴	۱۸	۴/۸۹۹	۲۱	۱۸
۲/۱۱۶	۲۲/۸۶	۱۹	۲/۵۴۵	۲۲/۸۶	۱۹	۲/۷۳۴	۲۰/۱۴	۱۹
۲/۶۲۸	۱۹/۷۱	۲۰	۳/۳۵۹	۲۱/۴۳	۲۰	۲/۴۳۰	۲۰/۷۱	۲۰
۳/۷۳۵	۲۲/۵۷	۲۱	۴/۵۸۳	۲۰	۲۱	۳/۱۰۱	۲۳/۴۳	۲۱
۲/۹۴۴	۲۲	۲۲	۳/۲۸۸	۲۰/۸۶	۲۲	۳/۱۸۵	۲۴/۱۴	۲۲
۱/۱۵۵	۲۴	۲۳	۲/۰۸۲	۲۱	۲۳	۲/۳۴۰	۲۳/۱۴	۲۳
۱/۶۱۸	۲۲/۵۷	۲۴	۲/۴۱۰	۲۳/۸۶	۲۴	۲/۲۶۸	۲۲/۱۴	۲۴
۱/۶۱۸	۲۲/۴۳	۲۵	۲/۹۹۲	۲۲/۵۷	۲۵	۲/۶۳۷	۲۲/۵۷	۲۵
۱/۹۷۶	۲۳/۷۱	۱۶	۳/۲۳۷	۲۲/۸۶	۱۶	۱/۶۷۶	۲۰/۸۶	۱۶
۳/۳۸۸	۲۱/۸۶	۱۷	۳/۳۶۷	۲۲	۱۷	۲/۲۱۵	۲۳/۲۹	۱۷
۳/۳۵۹	۱۹/۵۷	۱۸	۱/۹۵۲	۲۱/۸۶	۱۸	۳/۵۹۹	۲۲/۴۳	۱۸
۱/۶۷۶	۲۱/۱۴	۱۹	۲/۴۱۰	۲۲/۸۶	۱۹	۲/۸۷۰	۲۳/۲۹	۱۹
۳/۹۹۴	۲۱/۵۷	۲۰	۲/۴۱۰	۲۲/۱۴	۲۰	۱/۸۱۳	۲۲/۵۷	۲۰
۲/۲۲۵	۲۳/۴۷	۲۱	۳/۰۴۷	۲۰/۵۷	۲۱	۲/۳۶۰	۲۲/۲۹	۲۱
۲/۲۲۵	۲۲/۴۳	۲۲	۲/۹۶۸	۲۱/۱۴	۲۲	۳/۳۶۷	۲۴	۲۲
۲/۴۴۰	۲۲/۵۷	۲۳	۲/۶۹۹	۲۰/۵۷	۲۳	۳/۶۰۶	۲۱	۲۳
۲/۵۷۳	۲۳/۵۷	۲۴	۱/۰۶۹	۲۱/۸۶	۲۴	۲/۵۰۷	۱۹/۵۷	۲۴
۳/۴۳۶	۲۲/۸۶	۲۵	۵/۱۷۸	۲۱/۸۶	۲۵	۱/۹۰۲	۲۲/۵۷	۲۵

مذکر

مؤنث

بودن به عنوان یکی از شرایط لازم و اساسی برای مسؤلیت کیفری شناخته شده است. اما بیشتر حقوق دانان و حتی صاحب نظران علوم روان شناسی، جامعه شناسی، جرم شناسی و روان پزشکی قانونی معتقدند که بلوغ نمی تواند مبنای مسؤلیت پذیری کیفری باشد. در موارد مربوط به حقوق مدنی افراد نیز، هر کس به سن بلوغ می رسد رشید است مگر خلاف آن احراز گردد (ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی). اما این موضوع مشکلات زیادی در دادخواست های مربوطه ایجاد می کند. از نظر علمی همه افراد بالغ، رشید نیستند. بلوغ یک پدیده بیولوژیک است که در پسران و دختران با علایم مشخصی تظاهر می کند و رشد روانی یک فرایند پیوسته است که ممکن است از زمان خاصی شروع شود. اما تکامل آن در بی نهایت است و ما باید مفهوم یک طیف را در

اعمال خود را کسب می کنند، تمایل قانون گذاران این است که این سن را به صورت آماره قانونی اعلام نمایند. در بسیاری از ممالک دنیا بر اساس تحقیقات و مطالعات گسترده این آماره را تعیین نموده اند. محققین مختلف در ممالک متعدد سن بلوغ قانونی و احراز مسؤلیت جزایی را به طرق متفاوتی تعیین کرده اند (۱۰، ۱۲). در قوانین کشورهای مختلف سن بلوغ بین ۱۴ و ۲۱ سال متغیر است ولی اکثر کشورها ۱۸ سال را حداقل سن مسؤلیت کیفری دانسته اند (۳). به نظر می رسد در کشور ما نیز برای تعیین حداقل سن مسؤلیت کیفری باید بلوغ عقلی، هیجانی و روانی فرد از طریق مطالعات گسترده علمی و از جمله استفاده از آزمون های استاندارد تعیین و اعلام گردد. در حال حاضر در قوانین کیفری ایران برای مسؤول دانستن افراد در جرایم ارتكابی، بالغ

جدول ۳- میانگین و انحراف معیار نمونه‌ها ۳ در نمره کل ابعاد انتخاب شده هوش هیجانی در سه شهر تهران، بندرعباس و تبریز برحسب سن

تهران			بندرعباس			تبریز			جنس
سن به سال	میانگین	انحراف معیار	سن به سال	میانگین	انحراف معیار	سن به سال	میانگین	انحراف معیار	
۱۶	۱۳۸/۵۷	۸/۴۶۳	۱۶	۱۳۹/۵۷	۱۳/۶۷۳	۱۶	۱۳۷/۱۴	۱۴/۲۵۳	مذکر
۱۷	۱۴۳/۱۴	۸/۶۶۸	۱۷	۱۳۶/۱۴	۱۸/۸۱۹	۱۷	۱۴۱/۸۶	۱۲/۸۱۲	
۱۸	۱۳۷/۵۷	۲۱/۸۷۷	۱۸	۱۳۵/۲۹	۸/۶۷۴	۱۸	۱۴۱/۸۶	۱۴/۸۲۶	
۱۹	۱۴۸/۷۱	۱۵/۱۶۳	۱۹	۱۳۷/۸۶	۱۴/۴۸۵	۱۹	۱۴۵/۴۳	۱۵/۸۶۳	
۲۰	۱۴۷/۴۳	۸/۴۲۳	۲۰	۱۳۵/۸۶	۱۳/۱۳۳	۲۰	۱۴۱/۵۷	۲۳/۰۱۳	
۲۱	۱۴۸/۷۱	۱۷/۲۲۱	۲۱	۱۳۷/۱۴	۱۷/۶۶۸	۲۱	۱۴۲/۲۹	۱۷/۸۰۲	
۲۲	۱۴۷/۴۳	۲۴/۵۴۲	۲۲	۱۳۵/۲۹	۱۰/۹۵۰	۲۲	۱۴۵/۵۷	۱۲/۳۹۴	
۲۳	۱۴۲/۴۳	۲۳/۳۰۱	۲۳	۱۳۸/۲۹	۱۴/۶۲۵	۲۳	۱۴۵/۷۱	۱۲/۳۲۵	
۲۴	۱۴۶/۵۷	۷/۷۶۴	۲۴	۱۵۲/۸۶	۲۰/۳۵۹	۲۴	۱۴۳/۴۳	۱۵/۳۹۳	
۲۵	۱۴۷/۱۴	۱۷/۸۵۵	۲۵	۱۵۱/۷۱	۱۴/۹۰۸	۲۵	۱۳۵/۱۴	۹/۸۲۲	
۱۶	۱۳۲/۴۳	۷/۹۷۶	۱۶	۱۴۲/۵۷	۱۹/۱۶۵	۱۶	۱۴۳	۲۱/۵۸۷	مؤنث
۱۷	۱۳۳/۴۳	۱۱/۹۹۸	۱۷	۱۴۲	۹/۴۸۷	۱۷	۱۵۲	۱۲/۹۶۱	
۱۸	۱۴۹/۴۳	۲۶/۰۸۹	۱۸	۱۴۳/۸۶	۹/۸۷۳	۱۸	۱۳۵/۵۷	۱۰/۴۷۰	
۱۹	۱۴۳/۴۳	۲۵/۳۷۶	۱۹	۱۴۳/۸۶	۱۵/۱۹۲	۱۹	۱۴۹	۷/۵۲۸	
۲۰	۱۴۳/۴۳	۱۳/۰۱۱	۲۰	۱۳۰/۷۱	۶/۴۲۲	۲۰	۱۳۵/۷۱	۱۴/۴۳۰	
۲۱	۱۴۴	۲۹/۰۷۴	۲۱	۱۳۶/۱۴	۱۴/۸۸۲	۲۱	۱۵۲/۷۱	۱۰/۱۶۱	
۲۲	۱۶۰	۲۸/۵۵۴	۲۲	۱۳۲/۷۱	۵/۷۹۴	۲۲	۱۴۳/۱۴	۱۱/۳۳۵	
۲۳	۱۴۰/۲۹	۱۷/۴۸۱	۲۳	۱۲۹/۱۴	۹/۰۷۵	۲۳	۱۴۷/۴۳	۱۶/۵۹۲	
۲۴	۱۳۷/۲۹	۲۰/۹۵۰	۲۴	۱۳۵/۵۷	۷/۳۰۰	۲۴	۱۴۴	۱۵/۹۱۶	
۲۵	۱۴۶/۷۱	۱۰/۵۴۷	۲۵	۱۴۶/۷۱	۲۵/۴۰۸	۲۵	۱۴۸/۵۷	۱۷/۳۱۰	

و شاید داشته و حتی منجر به اقدام به خودکشی یا ناپدید گرفتن ارزش‌های اخلاقی شود. از طرفی «خود آگاهی هیجانی» که نشان‌دهنده توانایی آگاه بودن و فهم احساسات خود است، از جمله توانمندی‌های افراد برای کنترل رفتار محسوب می‌گردد. مؤلفه‌های «واقع گرایی»، «عزت نفس» که سبب حفظ ارزش‌های درونی و باور در شخصیت و هویت (به نحوی است که فرد به هر عمل پست و سخیف در اثر نیازهای مادی تن در ندهد) نیز از جمله این توانمندی‌های روانی است که به تدریج کسب می‌گردد. در این بررسی علاوه بر مؤلفه‌های یاد شده بعد «کنترل تکانش» نیز مورد بررسی قرار گرفته که همان‌طور که مشخص است توانایی افراد برای مهار رفتارهای خلق‌الساعه و آنی

نظر بگیریم نه یک مفهوم مطلق و واحد، آن‌گونه که در محاکم مرسوم است و از پزشک خواسته می‌شود با معاینه یک نوجوان تصمیم بگیرد که او به سن رشد روانی رسیده است یا خیر؟ (۲)

نتایج این مطالعه امکان استفاده از آزمون سنجش هوش هیجانی را برای یافتن حداقل سنی که افراد توانمندی‌های روانی برای کنترل رفتار را کسب می‌کنند مطرح می‌کند. از میان ابعاد مختلفی که با استفاده از این آزمون می‌توان سنجدید دو مؤلفه «حل مسأله» و «تحمل فشار» از مؤلفه‌های مهم هوش هیجانی هستند که مؤید بالاتر بودن توانمندی فرد در مقابله با مشکلات و مصایب زندگی می‌باشد. فقدان این توانایی‌ها می‌تواند رابطه مستقیم با سلب طاقت در برابر مشکلات

جدول ۴- میانگین و انحراف معیار کل نمونه‌های نه مورد بررسی در بعد کنترل تکانش بر حسب سن

جنس	سن به سال	میانگین	انحراف معیار
مذکر	۱۶	۱۶/۱۰	۳/۷۵۴
	۱۷	۱۷/۱۴	۴/۳۱۶
	۱۸	۱۵/۳۸	۴/۸۱۱
	۱۹	۱۶/۸۱	۴/۴۲۳
	۲۰	۱۸/۳۸	۳/۷۴۸
	۲۱	۱۷/۹۵	۵/۶۹۶
	۲۲	۱۷/۸۶	۴/۳۲۸
	۲۳	۱۷/۵۲	۵/۵۰۱
	۲۴	۱۷/۷۱	۳/۵۸۰
	۲۵	۱۶/۱۹	۴/۳۳۲
مؤنث	۱۶	۱۷/۴۳	۵/۰۱۶
	۱۷	۱۸/۴۸	۴/۳۶۶
	۱۸	۱۸/۱۹	۵/۲۵۹
	۱۹	۱۸/۸۶	۴/۲۶۹
	۲۰	۱۵	۴/۲۵۴
	۲۱	۱۶	۵/۲۱۵
	۲۲	۱۸/۷۱	۵/۰۴۱
	۲۳	۱۷/۷۶	۳/۹۹۹
	۲۴	۱۷/۳۸	۴/۷۲۷
	۲۵	۱۷/۹۰	۴/۶۶۸

برای سن مسؤولیت کیفری را به ما نشان دهد. استفاده از آزمون هوش هیجانی و توجه به ابعاد هفت‌گانه آن (حل مسأله، تحمل فشار، خودآگاهی هیجانی، واقع‌گرایی، عزت نفس، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و کنترل تکانش) یکی از همین بررسی‌هاست که صرفاً پیشنهادکننده لزوم تعیین حداقل سن مسؤولیت کیفری مبتنی بر مطالعات بیشتر علمی است.

با توجه به نتایج این مطالعه و نیز با عنایت به اصول حاکم در حقوق کیفری و جرم‌شناسی مبنی بر تفسیر مضیق و رعایت اصول حاکم بر حقوق بشر که ماهیتی بین‌المللی و جهان‌شمول دارد، از مجموعه جهات اعم از رعایت اصول تقنینی در حقوق کیفری و جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی و روان‌شناسی بالینی، روان‌شناسی شخصیت، روان‌شناسی رشد و قواعد حاکم در اصول فقه و قواعد فقه اسلامی می‌توان پیشنهاد نمود تعیین حداقل سن مسؤولیت کیفری با استفاده از ابزارهای سنجش توانمندی‌های هوشی و هیجانی صورت گیرد. بر اساس میانگین به دست آمده در این مطالعه سن ۲۱ سال را با توجه به شرایط اقلیمی، اجتماعی و شرعی برای افراد مذکر و مؤنث، به عنوان سن مسؤولیت کیفری پیشنهاد می‌کنیم. این نتیجه‌گیری با سخن گهربار پیامبر اکرم (ص) که فرمودند برای تربیت فرزندان خود سه دوره تربیتی ۷ ساله را در نظر بگیرید که در جمع ۲۱ سال می‌شود، کاملاً انطباق دارد و تا مراحل تربیت کامل نشده است، نمی‌توان مسؤولیت افراد را تام دانست. از این رو می‌توان به عنوان مثال افراد ۱۸ تا ۲۱ سال را با مسؤولیت کیفری نسبی قلمداد کرده و افراد بالای سن ۲۱ را دارای مسؤولیت تام بدانیم. با توجه به وضعیت زندان‌ها در دنیا که خود می‌تواند افراد را به سمت آموزش‌های منفی سوق دهد و جوانان این آمادگی را دارند تا از بدآموزی‌های زندان بهره‌سوء ببرند، به نظر می‌رسد با افزایش سن مسؤولیت کیفری، جوانان بزهکار، به ویژه بزهکاران اتفاقی، از سموم افراد حرفه‌ای در امان خواهند بود. نتایج این مطالعه ضرورت مطالعات کامل‌تر برای تعیین سن مسؤولیت کیفری افراد را با تأکید بر مؤلفه‌های هوش هیجانی پیشنهاد می‌نماید.

محدودیت‌های پژوهش: انجام این تحقیق مستلزم هزینه نسبتاً زیادی بود که پژوهشگر بدون حمایت مالی از مؤسسه یا سازمان دولتی یا خصوصی به انجام رسانید. همچنین محدودیت زمانی برای انجام این تحقیق وجود داشت و این امر سبب گردید تا پژوهشگر نتواند به طور شخصی در هنگام انجام آزمون در شهر تبریز حضور داشته باشد. با توجه به اینکه هیچ سازمان یا دستگاه دولتی یا خصوصی هزینه این طرح را تأمین نکرد بنابراین پژوهشگر تعارض منافع نیز نداشت.

را نشان می‌دهد. ضعف یا فقدان آن می‌تواند منشأ جرایم آنی و اتفاقی باشد. سرانجام باید به بعد «مسؤولیت‌پذیری اجتماعی» توجه کرد که مبین متعهد شدن و ملزم شدن به تعهدات است. لازم به ذکر است که هیچ‌گاه نمی‌توان برای تعیین سن مسؤولیت کیفری فقط به یک آزمون استناد نمود و اساساً این یک روش جامع محسوب نمی‌شود. اما بررسی‌های مبتنی بر اندازه‌گیری هوش و توانمندی‌های روانی می‌تواند دلایلی مبنی بر ناکافی بودن ملاک بلوغ

References

- 1- Falsafi M., Ethics in the View of Symbiosis and Human Values, Nashre Farhang Eslami Publication, 1377; 1: 311. [Persian]
- 2- Saberi M., Mohammadi M., A New Attitude on Forensic Psychiatry, Teimoorzadeh Publication, 1384; 1: 119. [Persian]
- 3- Goldoozian I., Necessaries of Criminal Law, Mizan Publication, 1384; 12: 240. [Persian]
- 4- Ghasemi N., Security and Training Actions in Criminal Law, Mizan Publication, 1374; 1:49. [Persian]
- 5- Ghasemi N., Security and Training Actions in Criminal Law, Mizan Publication, 1374; 1: 53. [Persian]
- 6- Shambayati H., Delinquency in Children and Adolescents, Majd Publication, 1388; first edition: 32. [Persian]
- 7- Shambayati H., Delinquency in Children and Adolescents, Majd Publication, 1388; first edition: 39. [Persian]
- 8- Katoozian N., Philosophy of the Law, Enteshar Publication, 1380; 2: 502. [Persian]
- 9- Shambayati H., Delinquency in Children and Adolescents, Majd Publication, 1388; first edition: 48. [Persian]
- 10- Maher, G., Age and Criminal responsibility, Ohio State Journal of Criminal Law, 2005; 2: 512.
- 11- Samoei R, et al., Bar-on Emotional Intelligence Test, Sina Institute of Cognitive Behavioral Research (Ravantajhiz), 1384; 3th Edition: 2. [Persian]
- 12- Farizelli, L., Ghini, M., Age and Emotional Intelligence, available from www.6seconds.org
- 13- Samoei R, et al., Bar-on Emotional Intelligence Test, Sina Institute of Cognitive Behavioral Research (Ravantajhiz), 1384; 3th Edition: 10. [Persian]
- 14- Adler, M., & Ziglio, E. , Gazing into the Oracle. Jessica Kingsley Publishers: Bristol, PA. 1996
- 15- Champion D.J., Method of Research in Criminal Justice, Translated by Ali Shayan, Nashre Dadgostar Publication, 1385; 2: 889. [Persian]

Archive

Determination of the Minimum Age of Obtaining Ability of Control and Applying Emotions in Iranian Adolescents (Proposed Basis for Determining of Criminal Responsibility)

Alireza Mohaghegh Harchaghan*† - Seyed Mehdi Saberi**

* MSc in Criminal Law and Criminology

** MD, Psychiatrist, Assistant Professor, Member of Legal Medicine Research Center

Abstract

Background: Puberty is determined as a condition for criminal responsibility in the Islamic Penal Code of Iran. This study was done to determine the minimum age of ability of control and applying emotions as a proposed basis for determining criminal responsibility.

Methods: In a pilot study some indicators of emotional quotient were evaluated in Iranian persons in the ages between 16 to 25 in three different areas of Iran by using Bar-on questionnaire. The sample was 420 persons, both female and male, 140 samples in each area. The data were analyzed through SPSS 15 software.

Findings: According to the results, the minimum age for developing abilities such as problem solving, stress tolerance, emotional self awareness, reality, self confidence, social responsibility and impulse control is 21 for males and 18 for females. In other words, the persons obtain abilities to distinguish and control of their own behavior.

Conclusion: It seems Iranian adolescents in the age of puberty have not enough social and psychological abilities for avoiding criminal behaviors. The results of our study offer further researches for determining criminal age by emphasizing emotional quotient indicators.

Key words: Criminal Responsibility; Emotional quotient; Age of Puberty.

Received: 11|Jun|2011

Accepted: 11|Oct|2011

†Correspondence: Tehran Legal Medicine Center, Behesht Ave. Tehran, Iran.

saberi_md@yahoo.com